

VALIDACIJA LJESTVICE ZA PROCJENU PRIVRŽENOSTI DJECE RANE DOBI U FAZI PRILAGODBE NA JASLICE

SANJA TATALOVIĆ VORKAPIĆ, ŽELJKA ČARGONJA-PREGELJ, IVANA MIHIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Rijeci, sanjatv@ufri.hr

Primljeno: 20.6.2015.

Prihvaćeno: 23.7.2015.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 373.24

Sažetak: Period prilagodbe djece u predškolskim ustanovama, osobito jaslicama, predstavlja težak i stresan period za većinu djece. Koliko će dugo prilagodba trajati i kakve će reakcije dijete pokazivati, ovisi i o emocionalnim vezama koje je dijete do tada razvilo. S obzirom na evidentan nedostatak adekvatnih mjernih instrumenata privrženosti, osnovni je cilj ovog istraživanja bio prilagoditi i validirati Ljestvicu za procjenu privrženosti djece rane dobi, te ispitati kvalitetu te privrženosti u fazi prilagodbe na jasllice.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 271 djeteta, u predškolskim ustanovama u Rijeci, Opatiji, Lovranu, Krku i Baški. Odgajatelji su promatrali ponašanje djece prvih četrnaest dana njihovog boravka u jaslicama. U istraživanju je primijenjena ljestvica koja je adaptirana i validirana na temelju prethodnog istraživanja obrazaca privrženosti djece jasliske dobi (Mihić, 2010). Potvrđeno je pet od sedam faktora iz originalne ljestvice (Mihić, 2010), a cilj je bio nadogradnja same ljestvice, kako bi se proširila mogućnost boljeg procjenjivanja i dijagnosticiranja eventualnih pozitivnih i negativnih aspekata razvoja kvalitete privrženosti djece jasliske dobi, odnosno utvrđivanja razvoja sigurnog, ambivalentnog, nesigurnog ili dezorganizirajućeg oblika privrženosti. Obrasci ponašanja nazvani su: izbjegavanje, podržavanje, bliskost majka-dijete, odbacivanje i hladna distanca. Ovi faktori objašnjavaju ukupno 57,945% ukupne varijance, te pokazuju zadovoljavajuće pouzdanosti tipa Cronbach alpha u rasponu od 0,740-0,892. Rezultati vezani uz kvalitetu privrženosti su pokazali da je većina djece u ovom istraživanju sigurno privržena primarnom skrbniku i imaju normalan tijek prilagodbe u jaslicama. Pored analize odnosa s različitim osobnim i situacijskim varijablama, o nalazima se raspravljalo u okvirima važnosti teorije privrženosti za kvalitetan rad u jaslicama.

Ključne riječi: djeca rane dobi, odgajatelji, prilagodba na jasllice, privrženost, ljestvica procjene, validacija

UVOD

S pojavom sve veće potrebe za kvalitetnim institucijskim odgojem i obrazovanjem radi dobrog uravnoteženja obveza u obiteljskom i poslovnom životu, došlo je do sve češćih empirijskih istraživanja o velikom broju različitih problema koji se javljaju unutar ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja.

Ustanove za rani odgoj i obrazovanje (dječje jasllice) stalan su izvor roditeljskih frustracija, kada se radi o periodu unutar kojeg se djeca prvi puta odvajaju od svojih roditelja ili skrbnika. Period prilagodbe djece na novo mjesto, ljude, drugu djecu, novi ritam dana i promijenjene uvjete života te što je najvažnije, izostanak i nedostatak majke, oca ili neke druge osobe koja skrbi o njima, kod velikog je broja djece obojen iznimno teškim i negativnim emocijama. Ovi negativni osjećaji traju sve dok djeca polako ne prihvate promjene koje su se dogodile i do daljnjeg neminovno utjecale na njihov život.

Koliko će dugo period prilagodbe trajati i kakve će reakcije dijete pokazivati, ovisi i o emocionalnim vezama koje je dijete do tada razvilo. Ovaj se proces prilagodbe vrlo često promatra u odnosu na kvalitetu emocionalnog odnosa djece i roditelja (skrbnika), odnosno na kvalitetu razvijene privrženosti koja je ključna za djetetov adekvatan psihički razvoj. Stoga je ovo istraživanje usmjereno na razvoj ljestvice za procjenu kvalitete privrženosti djeteta i majke.

Odgajatelji kao profesionalci koji se bave odgojem i obrazovanjem djece rane dobi, kompetentni su za uočavanje svih razina i vrsta odnosa djeteta s njihovim bližnjima (najčešće s majkom). Osnovna svrha razvijanja ovakve ljestvice doprinosi realizaciji nekoliko značajnih aspekata. Prvi se odnosi na to da odgajatelji mogu raspolagati objektivnim i valjanim mjernim instrumentom na osnovu kojeg će moći jasno prepoznati različite obrasce nesigurne privrženosti kod neke djece. Temeljem toga je omogućeno njegovanje postojećih obrazaca sigurne

privrženosti, te pružanje podrške onim obiteljima i djeci kod kojih su uočeni nesigurni obrasci privrženosti. Pored ostalog, osnovni cilj ovog istraživanja trebao bi doprinjeti u nastojanju da vrtić bude ono što bi prema Nacionalnom okvirnom kurikulumu (2014) trebao i biti – mjesto sigurnosti, ljubavi i topline, a time imati mogućnost jačanja potencijala djece za njihov zdravi socio-emocionalni razvoj.

Socio-emocionalni razvoj, privrženost i kontekst jaslica

Koncept dobrobiti općenito se odnosi na optimalno psihološko funkcioniranje i iskustvo (Deci i Ryan, 2000; Ryan i Deci, 2001). Premda postoji više različitih shvaćanja dobrobiti, danas postoje dva dominantna pristupa istraživanju dobrobiti: hedonističko i eudemonističko gledište (Tadić, 2010). Imajući na umu definiranje dobrobiti djece u okviru optimalnog psihološkog funkcioniranja, može se reći da se njihove razvojne aktivnosti najkvalitetnije ostvaruju ukoliko su zdrava i sretna (Ben-Arieh, 2008). Visoka razina uključenosti djece u različitim aktivnostima u jaslicama i vrtiću, te visoka razina dobrobiti predstavljaju ključne pokazatelje kvalitete odgojno-obrazovnih institucija, te procesa odgoja, učenja i poučavanja koji se u njima odvijaju (Leavers, 2003). Socio-emocionalna dobrobit se najčešće povezuje s pojmovima socio-emocionalnih vještina i kompetencija, te psihološke otpornosti djece (AIHW, 2012), što za posljedicu ima visoku razinu mentalnog zdravlja (Keyes, 2005). Leavers (2003) ju vrlo usko vezuje uz i definira pomoću visoke razine uključenosti u aktivnosti okoline, dok Mayr i Ulich (2009) ističu da se sastoji od vještina koje im omogućuju ispunjenje potreba i stjecanje pozitivnih osjećaja, a odnose se na vještine: uspostavljanja kontakta i socijalne vještine; samokontrolu i promišljenost; asertivnost; emocionalnu stabilnost i suočavanje sa stresom; orijentiranost na zadatak i uživanje u istraživanju. Ukoliko su navedene vještine zastupljene u visokom stupnju, omogućeno je postizanje i održavanje mentalnog zdravlja te psihološke otpornosti djece (Tatalović Vorkapić i Lončarić, 2014). Na njihov razvoj u najvećoj mjeri utječu značajni drugi, od kojih su na prvom mjestu roditelji, skrbnici, te članovi uže obitelji, a potom odgajatelji/učitelji koji su u svakodnevnom kontaktu s djecom kroz različite institucijske oblike skrbi o djeci, te kroz veliki broj procesa odgoja

i obrazovanja. U obiteljske zaštitne čimbenike, ne samo po pitanju adekvatnog psihološkog razvoja djece, već i vezano uz njihov razvoj psihološke otpornosti spadaju: privrženi odnosi s članovima obitelji i odraslim osobama; autoritativno roditeljstvo (toplina, nadgledanje i visoka očekivanja); pozitivno obiteljsko ozračje, te organiziranost u obitelji; visoko obrazovanje roditelja, te roditelji s pozitivnim osobinama; uključenost u djetetovo obrazovanje i dobar socio-ekonomski status (Masten i Reed, 2002). Rani, topli i trajni odnos s roditeljem ili skrbnikom razvija sigurnu privrženost i time dijete u kasnijoj dobi može razviti odnos baziran na povjerenju. Dijete s obrascem nesigurne privrženosti razvija nepovjerenje koje se isto tako iskazuje u starijoj dobi i ne omogućuje kvalitetan razvoj partnerskih veza. Ukoliko je riječ o kontekstu jaslica i vrtića, odgajatelj ima iznimno značajnu ulogu u održavanju visoke razine dobrobiti djece (Tatalović Vorkapić i Vujičić, 2013; Tatalović Vorkapić, Vujičić i Čepić, 2014), te u očuvanju njihovog mentalnog zdravlja (Tatalović Vorkapić, Vlah i Vujičić, 2012). U velikom broju aktivnosti i odnosa tijekom boravka u jaslicama/vrtiću, odgajatelj ima tzv. zamjensku funkciju roditelja, pogotovo u jasličkoj dobi djeteta (od 6 mjeseci do 3. godine života), te u okviru tih odnosa jasno dolazi do izražaja postojeći obrazac privrženosti koje je dijete razvilo s primarnim skrbnikom. Stoga je iznimno važno kvalitetno obrazovati budući odgajateljski kadar za kompetentan rad s djecom u jaslicama, posebice tijekom prilagodbe na jaslice, za prepoznavanje tipičnih obrazaca privrženosti, te za primjenu ljestvica koje će im pomoći u objektivnoj procjeni ponašanja djeteta s ciljem definiranja i poduzimanja ranih intervencija za osiguranje razvoja sigurne privrženosti.

Teorijski okvir razvoja privrženosti

Istraživanja o ljudskoj privrženosti temelje se na etološkoj teoriji (eng. *The Ethological Theory*) J. Bowlbya (1988) i eksperimentima s primatima Harrya Harlowa (prema Berk, 2008). Bowlby ističe da vezanost proizlazi iz sustava osobina i ponašanja koja su se razvijala tijekom vremena i time se povećavaju šanse djeteta za preživljavanjem. Za razliku od mladunčadi životinja, djeca su dugo nesposobna brinuti o sebi i ovisna su o svojim skrbnicima. Duboka emocionalna vezanost između djeteta i skrbnika povećava količinu pažnje

i kvalitetu skrbi koje djeca primaju. Određena dječja ponašanja (smijanje, plakanje, dozivanje) potiču odrasle na skrb. Bowlby smatra da je bebin osmijeh snažan pokretač za zaštitničko i skrbno ponašanje odraslih. Afektivna vezanost je trajna veza i najčešće je dijete ostvaruje s majkom. Razvoj dječje privrženosti odvija se kroz četiri oblika reakcija koje dijete razvija: socijalne reakcije bez diskriminacije (2-3. mjeseca); socijalne reakcije s diskriminacijom (2-6. mjeseci); reakcije jasne (usmjerene) privrženosti (6 mj.-3 godine); i reakcije u domeni recipročnosti odnosa (od 3 godine nadalje). Dakle, tijekom dojenačke dobi razvija se *“unutrašnji radni model”*. To su predodžbe ili kognitivne sheme koje dijete razvija pod utjecajem socio-emocionalnih odnosa sa skrbnikom, najčešće s majkom. Te sheme ili obrasce dijete kasnije u svom životu koristi u svim odnosima, uključujući i društveni, poslovni, partnerski ili obiteljski dio života. Mary Ainsworth prva je 1969. godine opisala metodu za procjenu intenziteta i kvalitete privrženosti, a to je *“ispitivanje ponašanja djeteta u nepoznatoj situaciji”* (Ainsworth i sur., 1971). Svoje ispitivanje temelji na ideji da će dijete kad se osjeti ugroženo nepoznatom okolinom ili osobom, tražiti blizinu osobe kojoj je privrženo. Dijete, majka i nepoznata osoba stavljaju se u osam različitih situacija, te se na temelju ponašanja djeteta, određuje specifičan tip privrženosti između djeteta i majke. Provedeno je istraživanje pokazalo da se *obrazac sigurne privrženosti* javio u najvećem postotku (65%) kod opažane djece. U prisustvu roditelja ova su djeca slobodno istraživala okolinu, bila su aktivna, zainteresirana za igračke, te ulazila u interakciju s ostalom djecom i odraslima. Ponekad su se pogledom ili pozivom obraćala roditelju, dolazila do njega, tražeći podršku ili kontakt. Prilikom separacije od roditelja, bila su uznemirena. Kad se roditelj vratio, pokazivala su radost i osmjehivala su se (Ainsworth i sur., 1971). Drugi ponašajni obrazac u obliku *anksiozno izbjegavajuće privrženosti* bio je prisutan kod 20% djece. Djeca s ovim obrascem su u novoj okolini djelovala samostalno, nisu tražila kontakt s roditeljem i samoinicijativno istraživala okolinu. Prilikom odvajanja nisu pokazivala uznemirenost, a ako su zaplakala, brzo bi se umirila u kontaktu s ostalima u prostoriji. Po povratku roditelja ignorirale su ga i nije bilo kontakta, čak i ako je roditelj pristupio djetetu. *Ambivalentnu (anksiozno-opiruću)*

privrženost pokazivalo je oko 15% djece. Iako su roditelji bili prisutni, djeca su u novoj okolini pokazivala jaku uznemirenost, teško su uspostavljala kontakte s prisutnima i slabo ovladavala prostorijom. Nastojala su ostati u blizini roditelja. Prilikom odvajanja bila su jako uznemirena, plakala su, trčala za roditeljem, dok su pri povratku, pokazivala bijes, ponekad i agresiju, te su se vrlo teško mogla umiriti. Naposljetku, u narednom broju replikacije ovog temeljnog istraživanja, utvrđeno je da postoji određeni (vrlo mali) postotak djece koja su pokazivala tzv. *nesigurno dezorganiziranu privrženost*. Ova djeca, koja su uglavnom bila iz socijalno rizičnih obitelji, imala su različite vrste ponašanja koje je bilo neorganizirano – dijete bi krenulo prema roditelju pa bi se vratilo ili bi ga izbjeglo. Bila su usporjena, ukočena i neusmjerena, pokazivala su strah od roditelja, te ranjivost. Na roditeljski povratak su reagirala udaljavanjem i traženjem blizine i utjehe stranca (Mihić, Divljan, Stojić i Avramov, 2011).

Vrtić kao mjesto sigurne privrženosti

Na području Hrvatske do sada nije bilo radova na temu procjene kvalitete privrženosti roditelja i djece rane dobi, no u susjednim zemljama provedeno je nekoliko istraživanja. U istraživanju: *“Procena kvaliteta sigurne baze u odnosu sa majkom na jaslenom uzrastu: primer skale”* (Mihić, 2010), cilj je bio prikazati prvu primjenu instrumenta, *“Liste ponašanja sigurne baze”* za procjenu kvalitete privrženosti roditelja i djece prilikom odvajanja i prilagodbe u dječjim jaslicama. Listom je obuhvaćeno 29 različitih ponašanja djece koja ukazuju na dječja istraživačka ponašanja, na podršku, na traženja-dobivanja utjehe, traženja blizine i bliskosti s majkom, a koristila se na uzorku od 316 djece jasličke dobi koja do tada nisu pohađala jaslice. Napravljena je kao alternativa *“Testu strane situacije”*, a prethodno educirani odgajatelji i medicinske sestre promatrali su početni period prilagodbe. Obuhvaćeni su i opisi ponašanja koji mogu ukazivati na ambivalenciju i zavisnost ili izbjegavanje bliskosti i prenaplašenu samostalnost (*izraziti i tipični*). Postojala je i mogućnost upisivanja nekog drugačijeg ponašanja za koje ne postoji čestica, a vidljivo je kod opažane djece. Obzirom da je ljestvica korištena prvi puta, primijenjena je eksploratorna faktorska analiza s Promaks rotacijom, pa je u

prvom koraku izolirano sedam faktora koji zajedno čine 64,38% ukupne varijance. To su: *Održavanje fizičke blizine i podržavanje istraživačkog ponašanja djeteta, Ponašanja traženja i pružanja bliskosti i njege, Spremnost na samostalan boravak i kontakte sa drugima, Izraženim emocijama zasićena i ambivalentna ponašanja, Izostanak traženja utjehe od strane odraslih., Pseudosamostalnost, te Verbalna podrška od strane majke za istraživačko ponašanje*. Klaster analizom opisana su tri obrasca privrženosti, čime je prikazana sigurna privrženost za 35,3% djece, ambivalentna (opiruća) za 26% i nesigurno izbjegavajuća za 12% djece. Ljestvica prikazana ovim istraživanjem namijenjena je brzoj procjeni djece u razdoblju prilagodbe u jaslicama, a može biti koristan pokazatelj značajki djeteta kao što su vulnerabilnost, prilagodljivost, samostalnost, emocionalnost, te socijaliziranost.

Može se spomenuti i istraživanje kojim su se bavile Stojić i sur. (2010) u radu "*Adaptacija djece jaslenog uzrasta u kontekstu teorije afektivne vezanosti: iskustva predškolskih ustanova Srema*". Smatraju da je, s aspekta teorije privrženosti, adaptacija (prilagodba) zapravo oblik "*testa strane situacije*" u prirodnim uvjetima. U radu se naglašava nekoliko mogućnosti. Jedna od njih je i transfer od nesigurne privrženosti djeteta u odnosu na majku prema sigurnoj privrženosti djeteta u odnosu na odgajatelja, ili tzv. kapacitet djeteta za formiranje višestrukih, multiplih veza (Stojić, Divljan, i Avramov, 2010). Zaključak je da bi primjena teorije privrženosti tijekom priprema programa prilagodbe i njegove same provedbe, a uzimajući u obzir kontekst razvoja djeteta, značajno olakšala taj period i djeci i roditeljima, čime bi se djelovalo i na poticanje kvalitetnijeg psihosocijalnog razvoja djece.

Istraživanje Datler i suradnika (2012) imalo je za cilj ispitivanje ponašanja djece tijekom prilagodbe na jaslice u Centru za skrb o djeci u Beču (Austriji) tijekom njihovih prvih nekoliko mjeseci boravka. Rezultati su pokazali da se u nekim aspektima dječjeg ponašanja koja su mjerena, nakon 4 mjeseca ono izrazito promijenilo. Kod neke djece je pozitivno raspoloženje poraslo, kod neke se smanjilo, a kod neke je raslo linearno. Djeca koja su imala nisku razinu uključenosti u početku, kasnije su se više uključivala u aktivnosti i interakcije s vršnjacima. Utvrđeno je da su djeca pokazivala povećanu razi-

nu stresa samo u periodu odvajanja od roditelja ili njihovog dolaska, te su imali negativnije interakcije s roditeljima nego s odgajateljima. Autori su nalaz objasnili činjenicom da se djeca sa sigurno privrženim obrascem negativnije odnose prema roditeljima, jer su njihova očekivanja viša i očekuju više podrške i osjetljivosti od roditelja, nego djeca s nesigurno privrženim obrascem. Informacije o kvaliteti roditeljske skrbi, njihovim međusobnim interakcijama, te roditeljskom ponašanju prilikom odvajanja, samo su neki od podataka koji još nisu uključeni u analizu, a koji će se naknadno analizirati u budućim istraživanjima.

Naposljetku, ključno pitanje kojim se bavi Belsky (2009) je utječe li institucijska skrb negativno na dječji razvoj. Smatra se da je rano odvajanje djeteta od majke (radi odlaska u jaslice), vrlo stresno i može dovesti do razvoja nesigurne privrženosti između djeteta i majke, što se može negativno odraziti na emocionalni razvoj djece. Nakon desetljeća vrlo intenzivnih diskursa i istraživanja provedenih u različitim kulturalnim i vremenskim kontekstima, rezultati su pokazali da nema povezanosti između boravka djece u jaslicama i kvalitete privrženosti. Isto tako, nisu potvrđene tvrdnje da je *Test strane situacije* neprikladan za procjenu učinka boravka u jaslicama na djecu. Osim toga, značajne korelacije kvalitete privrženosti u fazi prilagodbe na jaslice, dobno homogenih ili dobno mješovitih dječjih skupina i nekih karakteristika odgajatelja (dob, radni staž, staž u jaslicama, efikasnost rada odgajatelja), nisu utvrđene u istraživanjima.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

S obzirom na iznimno značajan utjecaj razvoja privrženosti na cjelokupan psihološki razvoj djeteta, kao i mogućnost ranog prepoznavanja i intervencije od strane odgajatelja u situacijama postojanja jednog od nesigurnih obrazaca privrženosti, osnovni cilj ovog istraživanja bio je prilagoditi i validirati Ljestvicu za procjenu kvalitete privrženosti djece rane predškolske dobi u fazi prilagodbe na jaslice. Iz navedenog cilja istraživanja, proizlaze slijedeći problemi:

1. adaptirati i validirati Ljestvicu za procjenu privrženosti djece rane dobi u fazi prilagodbe na jaslice;

2. ispitati kvalitetu privrženosti djece rane predškolske dobi u fazi prilagodbe na jaslice u odnosu na karakteristike vrtića i odgajatelja: vrstu grupe, dob, radni staž, staž u jaslicama i vlastitu efikasnost odgajatelja u pomaganju djetetu pri prilagodbi;
3. ispitati kvalitetu privrženosti djece rane predškolske dobi u fazi prilagodbe na jaslice u odnosu na neke socio-demografske karakteristike djeteta i njegove obitelji.

Na osnovu spoznaja dosadašnjih istraživanja i relevantne literature postavljene su slijedeće hipoteze istraživanja:

H1: Pretpostavka je da će validacija ljestvice biti slična postojećem originalu (Mihić, 2010), te je moguće da će postojati određene razlike u utvrđenim vrstama privrženosti s obzirom na razlike u odgajateljima-procjenjivačima.

H2: Očekuje se da nema značajne povezanosti između kvalitete privrženosti i varijabli koje se odnose na karakteristike vrtića i odgajatelja.

H3: Postoji razlika u kvaliteti privrženosti između djece koja odrastaju u jednoroditeljskim obiteljima i one koja odrastaju u dvoroditeljskim obiteljima, u korist dvoroditeljskih obitelji.

METODA

Sudionici

U ovom je istraživanju sudjelovalo 66 odgajatelja, koji su opažali ponašanje 271 djeteta predškolske dobi. U prosjeku, jedan odgajatelj je procjenjivao četvero djece, u rasponu od jednog djeteta do petnaestoro djece. S obzirom da je istraživanje bilo usmjereno na obuhvat što većeg broja djece u jaslicama na području Primorsko-goranske županije u vrijeme prilagodbe, u istraživanju je sudjelovalo 182 djece jasličkog uzrasta iz Rijeke, 27 djece iz Bakra, 27 djece s Krka, 5 djece iz Lovrana i 30 djece iz Opatije. Prosječna dob odgajatelja koji su procjenjivali ponašanje djece je $M=41,84$ ($SD=11,78$), u rasponu od 23–61 godine. Njihov prosječni radni staž je $M=18,35$ ($SD=13,03$), u rasponu od 1–38 godina. Prosječan radni staž u jaslicama je $M=9$ ($SD=9,51$), u rasponu od 1–33 godine. S obzirom na varijablu razine pružanja

pomoći djetetu u prilagodbi od strane odgajatelja, njih 0,4% smatra da malo pomaže u prilagodbi djece, 20,7% njih smatra da pomaže u srednjoj mjeri, a 79% odgajatelja smatra da mnogo pomaže.

Od 271 djece, opažano je 113 dječaka i 138 djevojčica (za 20 djece odgajatelji nisu upisali podatak o spolu). Djeca su prosječne dobi od 23,28 mj. ($SD=6,77$) u rasponu od 7-41 mjeseca. Većina djece (93,21%) je prvi puta u jaslicama, a 6,79% je upisano prethodne godine. Od toga 54,74% pohađa dobno homogenu skupinu, a 45,26% dobno mješovite skupine. S obzirom na bračni status roditelja, 90,8% roditelja je u braku, 7,0% je neudano ili neoženjeno, rastavljeno je 1,3%, te udovac ili udovica je 0,9% od ispitanih roditelja. Po djecu u jaslice najčešće dolazi majka (77,96%), zatim otac (17,74%), pa baka (3,2%), djed (0,5%) i skrbnik (0,5%). Prosječna dob očeva je $M=33,06$ ($SD=5,42$), u rasponu od 23-55 godina, a majki iznosi $M=30,76$ ($SD=4,67$), u rasponu od 20-48 godina.

Mjerni instrument

U istraživanju je primijenjena Ljestvica za procjenu privrženosti djece rane dobi u fazi prilagodbe na jaslice sastavljena od 14 čestica za opće podatke i 44 čestice koje se odnose na ponašanje djeteta tijekom prilagodbe na jaslice. Opći podaci obuhvaćali su 7 čestica koje se odnose na odgajatelja, vrtić i skupinu, te 7 čestica koje se odnose na šifru, spol i dob djeteta, dob roditelja i njihov bračni status, osobu koja dolazi po dijete te je li dijete prvi puta u jaslicama.. Na postojeću ljestvicu, kojoj su čestice prethodno jezično adaptirane (Mihić, 2010), dodane su nove čestice čime su ukupno obuhvaćeno 44 različita ponašanja djeteta, u odnosu na koje se može procijeniti oblik privrženosti između majke i djeteta. Djeca su bila procjenjivana na ljestvici Likertovog tipa od 5 stupnjeva upisivanjem odgovarajuće numeričke vrijednosti, ovisno o tome u koliko se mjeri odgajatelj slaže s navedenom tvrdnjom ($1=u$ potpuno se ne slažem; $2=djelomično se ne slažem$; $3=niti se slažem, niti se ne slažem$; $4=djelomično se slažem$; $5=u$ potpuno se slažem).

Obzirom da se radi o prvoj primjeni ove ljestvice, provedena je eksploratorna faktorska analiza na glavne komponente uz Promax rotaciju. Prvi korak faktorske analize, rezultirao je s deset fakto-

ra koji objašnjavaju 69,68% od ukupne varijance. Obzirom na Scree-plot, analize pouzdanosti, sadržajnu valjanost i zasićenja pojedinih čestica na više od jednog faktora, u slijedećem koraku faktorske analize, zadano je pet faktora koji zajedno objašnjavaju 57,94% ukupne varijance čestica. Rezultati matrice uzorka prikazani su u Tablici 1.

Prvi faktor nazvan je *“Izbjegavanje”* i sastoji se od 10 čestica koje govore o dječjem negativnom obrascu ponašanja (odbijanje kontakta i igre, odbijanje kretanja, plač, ljutnja prilikom odvajanja). Drugi faktor nazvan je *“Podržavanje”* i sastoji se od 9 čestica koje ukazuju na podržavajuće ponašanje majke prema djetetu (majčina podrška prema istraživanju, ohrabrivanje, pozitivne povratne informacije, verbalno poticanje). Treći faktor zove se *“Bliskost majka-dijete”*, a sastoji se od 5 čestica koje govore o nježnom ponašanju djeteta i majke (inicira nježnosti, uživa, grli majku). Četvrti faktor je *“Odbacivanje”*, te se sastoji od 5 čestica koje govore o neprikladnom dječjem ponašanju prema majci (zahtjevno i nestrpljivo, plače, ljuti se na majku, ignorira je). Peti faktor nazvan je *“Hladna distanca”* i sastoji se od 5 čestica koje ukazuju na emocionalni odmak između majke i djeteta (ne prihvaća miješanje majke, ne odaziva se na poziv, majka nezainteresirana za aktivnosti djeteta). Sve su podljestvice pokazale kao što je vidljivo u Tablici 1, visoke i zadovoljavajuće razine unutarnje pouzdanosti tipa Cronbach alpha.

Postupak

Istraživanje je provedeno u ustanovama za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u: Rijeci (Kvarner, Maestral, Potok, Turnić, Zamet); Opatiji (Ičići, Lovran, Opatija, Veprinac, Volosko); Bakru (Bakar, Hreljin, Praputnjak i Škrljevo); te Krku (Baška, Krk). Podaci su prikupljeni u 26 jasličkih skupina tijekom polovice rujna, listopada i polovice studenog 2013. godine. Ravnateljica Dječjeg vrtića Rijeka je kontaktirana formalnom zamolbom Učieljskog fakulteta u Rijeci radi dobivanja dopuštenja za provođenje istraživanja u jaslicama. Ljestvice su distribuirane po jasličkim skupinama, uz osobno obraćanje odgajateljima i medicinskim sestrama. Kolegice su dobile jasnu uputu i objašnjenje o važnosti opažanja ponašanja djece unutar prvih 14 dana prilagodbe, načina opažanja djece i

ispunjavanja ljestvice. Naglašeno im je da je sudjelovanje u prikupljanju podataka dobrovoljno, te da su anonimnost i povjerljivost podataka zagarantirani. Popunjavanje ljestvice za svako pojedino dijete trajalo je oko 15 minuta. Roditelji su bili informirani o istraživanju putem oglasne ploče i imali su mogućnost odbijanja sudjelovanja njihovog djeteta u istraživanju (pasivni pristanak). Nakon provedene procjene o nedostatnom broju prikupljenih podataka, kontaktirane su ravnateljice i pedagozi vrtića izvan Dječjeg vrtića Rijeke i zamoljeni su za suradnju. Svim sudionicima istraživanja obećana je povratna informacija po završetku istog.

REZULTATI I RASPRAVA

Adaptacija i validacija Ljestvice za procjenu privrženosti djece rane dobi na jaslice

Uspoređujući utvrđene rezultate eksploratorne faktorske analize (Tablica 1) s rezultatima originalnog istraživanja (Mihić, 2010), može se vidjeti da je u tom istraživanju izolirano sedam faktora koji svi zajedno opisuju 64,38% ukupne varijance. Kod Mihić, prvi faktor je nazvan *“Održavanje fizičke blizine i podržavanje istraživačkog ponašanja deteta”*. Sastoji se od četiri čestice koje opisuju obrasce zadržavanja majke u blizini (pozivanje, praćenje, primjećivanje kretanja majke). Postotak zajedničke varijance iznosi 20,329%. Tri čestice iz originalnog istraživanja također se nalaze i u drugom faktoru (*“Podržavanje”*) ovog istraživanja, dodano je još šest novih čestica, dok druga čestica nije uvrštena ni u jedan faktor.

U istraživanju od Mihić (2010), drugi faktor je nazvan *“Ponašanja traženja i pružanja bliskosti i nege”*. Sastoji se od pet čestica koje govore o smirivanju i izmjenjivanju nježnosti i dodira sa majkom. Postotak zajedničke varijance iznosi 15,564%, te se četiri od ukupno pet čestica nalazi u trećem faktoru (*“Bliskost majka-dijete”*) ovog istraživanja. U ovaj je faktor dodana čestica t11 (*“U majčinom zagrljaju, dijete je mirno i zadovoljno”*), dok šesnaesta čestica nije uvrštena ni u jedan faktor.

U originalnom istraživanju (Mihić, 2010), treći faktor se zove *“Izraženim emocijama zasićena i ambivalentna ponašanja djeteta”*. Sastoji se od pet čestica koje ukazuju na specifična ponašanja i potrebu za pažnjom i blizinom majke (uznemi-

renost, neprekidni plač, zahtjevnost, prekidanje aktivnosti majke). Postotak zajedničke varijance iznosi 9,796%. Uspoređujući čestice ovog i originalnog istraživanja, uočljivo je da je treći ori-

ginalni faktor u potpunosti isti kao i četvrti faktor ("Odbacivanje") u ovom istraživanju.

Četvrti faktor iz originalnog istraživanja nosi naziv "Spremnost na samostalan boravak i kon-

Tablica 1. Faktorska struktura na glavne komponente Ljestvice privrženosti s prikazom faktorskih zasićenja, karakterističnim korijenovima (K), postotkom varijance (%V) i Cronbach Alphon (CA)

Matrica uzorka	Faktorska zasićenja na komponentama					K	% V	CA	Ime
	1	2	3	4	5				
t29 Dijete odbija kontakt. (dijete/odrasli)	,851					8,998	22,495	0,892	IZBJEGAVANJE
t28 Dijete odbija pozive na igru. (dijete/odrasli)	,820								
t30 Dijete koristi igračke, ali odbija kontakt.	,790								
t21 Kad majka otiđe, dijete nastavlja dugo plakati i teško ga je utješiti.	,726								
t20 Kad majka otiđe, dijete nastavlja dugo plakati i teško ga je utješiti.	,722								
t24 Dijete na kontakt sa djecom ili odraslima reagira plačem/ljutnjom.	,720								
t23 Dijete dočekuje i/ili otpraća majku plačem.	,703								
t27 Kada se dijete uznemiri jer je majka otišla, ono ne kreće za njom, nego sjedne gdje je i bilo te plače.	,687								
t22 Dijete je tužno i plače kada majka odlazi, a sretno i trči joj u zagrljaj kada se majka vraća.	,626								
t25 Dijete dočekuje i/ili otpraća majku ljutnjom.	,586					6,439	16,098	0,821	PODRŽAVANJE
t19 Dijete rado komunicira s novim ljudima, nudi im igračke ili pokazuje što sve može.	,427								
t44 Majka daje veliku podršku u istraživačkoj igri djeteta.	,927								
t43 Majka često daje pozitivne povratne informacije djetetu o posljedicama njegovog ponašanja.	,894								
t42 Majka često riječima ohrabruje i potiče dijete na nova ponašanja u okolini.	,860								
t39 Ukoliko majka kaže "samo naprijed", "slobodno", "neće ti ništa biti" ili nešto slično, dijete prihvaća raditi nove stvari koje su ga u početku prilagodbe plašile ili uznemiravale.	,618								
t18 Dijete dočekuje majku s osmijehom, pokazujući joj igračke gestom ili slično.	,503								
t3 Ukoliko majka to od njega traži, dijete je spremno pratiti ju.	,494								
t1 Dijete jasno pokazuje slijedeći obrazac ponašanja: odlazi od majke igrati se, vraća joj se ili se igra blizu nje, ponovo odlazi i slično.	,399								
t4 Ako se majka značajno udalji, dijete je prati i nastavlja se igrati u njezinoj blizini.	,395					4,113	10,283	0,860	BLISKOST MAJKA-DJETE
t8 Dijete traži i uživa u nježnostima s majkom.			,892						
t7 Kada ga majka podiže, dijete grli majku, ili stavlja ruku na njezino rame ili lice.			,845						
t9 Dijete inicira nježnost s majkom.			,735						
t11 U majčinom zagrljaju, dijete je mirno i zadovoljno.			,731						
t6 Ako je uznemireno, dijete se, kada ga majka uzme, brzo i lako smiruje.			,679			2,034	5,084	0,892	ODBACIVANJE
t14 Dijete je zahtjevno i nestrpljivo s majkom, inzistira da se radi po njegovom.			,860						
t17 Ukoliko majka razgovara s nekim, dijete ju prekida s jasnim zahtjevom da bude u centru pažnje.			,826						
t15 Ukoliko majka odmah ne napravi ono što dijete želi, ono se ponaša kao da majka to nikad neće napraviti (ljuti se, odlazi i počinje se baviti drugim stvarima).			,808						
t16 I kada nije umorno ili povrijeđeno, dijete plače da bi dobilo majčinu pažnju.			,798						
t13 Dijete se lako naljuti na majku – npr. vrišti, baca stvari.			,717			1,594	3,986	0,740	HLADNA DISTANCA
t35 Dijete ne prihvaća miješanje majke u njegove aktivnosti, čak i kad ona samo pokušava da mu pomogne oko nečega.					,691				
t40 Majka ne komentira nove (pokušaje) aktivnosti djeteta.					,648				
t38 Dijete odbija napustiti prostor jaslčke sobe na majčin poziv.					,615				
t36 Kada se vrati majci nakon igre, dijete je uznemireno bez nekog jasnog razloga.					,537				
t41 Majka verbalno pokušava spriječiti dijete u pokušajima izvođenja novih/nepoznatih aktivnosti.					,450	UKUPNA VARIJANCA	57,945		

takte sa drugima". Sastoji se od tri čestice koje ukazuju na inicirane kontakte s novim osobama i prihvaćanje dolaska i odlaska majke. Postotak zajedničke varijance iznosi 5,802%, te su dvije čestice ove ljestvice sadržane u Drugom faktoru ovog istraživanja ("*Podržavanje*"), a čestica 29 u Prvom faktoru ("*Izbjegavanje*").

Što se tiče petog faktora, zove se "*Izostanak traženja utehe od strane odraslih*". Sastoji se od dvije čestice koje opisuju nastojanje djeteta da se u stresnim trenucima ne oslanja na majčinu podršku. Postotak zajedničke varijance iznosi 4,880%, te se jedna od te dvije čestice može vidjeti u prvom faktoru ("*Izbjegavanje*") ovog istraživanja.

Nadalje, šesti faktor se naziva "*Pseudo-samostalnost*". Sastoji se od tri čestice koje opisuju samostalnost djeteta neadekvatnu za jasljski uzrast, te nedostatak interakcije i bliskosti s majkom. Postotak zajedničke varijance iznosi 4,244%, a iz ovog faktora se dvije čestice mogu prepoznati u Petom faktoru ("*Hladna distanca*") ovog istraživanja.

Naposljetku, sedmi faktor iz originalnog istraživanja (Mihić, 2010) nazvan "*Verbalna podrška od strane majke za istraživačko ponašanje*" sastoji se samo od jedne čestice: (7. *Ukoliko majka kaže "samo napred", "slobodno", "neće ti ništa biti" ili nešto slično, dete prihvata da radi nove stvari koje su ga u početku plašile ili uznemiravale*). U ovom istraživanju ta je čestica sadržana u Drugom faktoru ("*Podržavanje*").

Na kraju usporedbe utvrđenih faktora iz originalnog i ovog istraživanja, uočljivo je na koji je način većina faktora iz originalne ljestvice (Mihić, 2010) relativno sadržana u ljestvici primijenjenoj u ovom istraživanju. Dakle, moguće je govoriti o nekoliko razloga na temelju kojih nije došlo do značajnijeg preklapanja s originalnom ljestvicom. Prvo, razlike su očigledne u ukupnom broju faktora, no s obzirom da su neki faktori iz originalnog istraživanja imali zasićenja vrlo malog broja čestica (jedna ili dvije), logično je da je njihovim grupiranjem došlo do manjeg broja faktora u ovom istraživanju. Drugo, s obzirom da se ovdje primijenjena ljestvica sastojala od prijevoda originalnih čestica i onih koje su bile dodane od strane stručnjaka u kontekstu ponašanja djece koja se javljaju tijekom prilagodbe, logično je da je utvrđena drugačija struktura opaženih ponaša-

nja. Treće, uvijek je moguće da su pojedini obrasci ponašanja djece tijekom adaptacije na jaslice izostavljeni u ovom istraživanju. Stoga je moguće da bi se detaljnijim pristupom u produkciji čestica, kao što su primjerice fokus grupe s odgajateljima koji rade u jaslicama, utvrdile neke dodatne čestice. Četvrto, sadržaj novo produciranih čestice odražava trenutnu ulogu odgajatelja u procesu prilagodbe djeteta na vrtić, kao i kurikulum ranog i predškolskog odgojno-obrazovnog sustava u RH. Detaljnijom analizom svih situacija u kojima nema preklapanja s originalnim istraživanjem (Mihić, 2010) uočljivo je da one odražavaju razlike u: odgojno-obrazovnim (odnos prema djetetu, te materijalno okruženje) ili organizacijskim (način ili organizacija rada) aspektima rada u ustanovama za rani i predškolski odgoj i obrazovanje u našoj zemlji. Peto, iznimno je važno za istaknuti, da su odgajatelji i medicinske sestre koji su procjenjivali djecu u originalnom istraživanju, prošli prethodnu edukaciju u kojoj su bile upoznate s temeljnim pojmovima iz područja razvoja privrženosti, ljestvicom procjenjivanja i načinom opažanja ponašanja djece, dok su odgajatelji u ovom istraživanju dobili samo kratku uputu o tome koju djecu treba promatrati, u kojem periodu i kako ispunjavati ljestvicu. Stoga je moguće da su rezultati drugačiji uslijed nedovoljne upoznatosti s teorijom privrženosti, kao i zbog toga što odgajateljima nije uobičajeno provoditi bilo koju vrstu procjenjivanja tijekom adaptacije djece na jaslice. Činjenica jest da su odgajatelji vrlo često suočeni s potrebom za procjenjivanjem različite vrste, no studentski programi ili programi stručnog usavršavanja ne nude stjecanje kompetencija odgajatelja u objektivnom procjenjivanju.

Deskriptivni parametri privrženosti djece rane dobi tijekom prilagodbe na jaslice

Kako bi se odgovorilo na drugi postavljeni problem istraživanja, provedena je deskriptivna analiza. U Tablici 2 i na Slici 1 su prikazani rezultati deskriptivne analize. Promatrajući rezultate deskriptivne statistike (aritmetička sredina, standardna devijacija i raspon) u Tablici 2, vidljivo je da su odgajatelji više procijenili pozitivna ponašanja djece (podržavajući obrazac i bliskost koju pokazuje dijete). Konkretno, podržavajući obrazac sadrži ona ponašanja djece u kojima dijete vrlo rado komunicira s novim osobama, majka mu daje

veliku podršku i vrlo često pruža pozitivne povratne informacije o djetetu. Također, dijete dočekuje majku s osmijehom i na poziv ju spremno prati, te se igra u njezinoj blizini. Obrazac, “*Bliskost majka-dijete*”, sadrži ona ponašanja djece koja ukazuju na traženje i uživanje djeteta u nježnosti s majkom, grljenje s majkom, iniciranje nježnosti s majkom, djetetov mir i zadovoljstvo u majčinu zagrljaju, te brzo smirivanje u njezinoj blizini ako je uznemireno. S obzirom na to da je aritmetička sredina procjene odgajatelja za faktor “*Podržavanje*”, $M=3,79$, a za faktor “*Bliskost majka-dijete*” $M=4,05$, što bi na Likertovoj ljestvici odgovaralo tvrdnji “*Djelomično tipično za odnos majke i djeteta*”, ova ponašanja djece pripadaju obrascima ponašanja koja su u okviru teorije privrženosti karakteristična za “*sigurno privržena ponašanja*”.

U ponašajnom obrascu “*Izbjegavanje*” prepoznaje se djetetovo odbijanje kontakta i poziva na igru, plakanje nakon majčina odlaska, teško odvajanje od majke, ljutito ili plačljivo reagiranje na kontakt s djecom ili odraslima, doživljavanje tuge kad majka odlazi i sreće kad dolazi, dočekivanje i otpraćivanje majke ljutnjom. Odgajateljska procjena ovih ponašanja daje aritmetičku sredinu $M=2,50$, što označava odgovore 2 i 3 na Likertovoj ljestvici: “*Djelomično neuočljivo za odnos djeteta i majke*” i “*Možda, i uočljivo i neuočljivo za odnos majke i djeteta.*” Obrazac ponašanja, “*Odbacivanje*”, sadrži ponašanja koje opisuju djetetovo zahtjevno i nestrpljivo ponašanje u odnosu na majku, upadanje u majčin razgovor s drugim osobama, privlačenje pažnje, izražavanje ljutnje na majku kad ona ne učini ono što ona želi, vrištanje, bacanje stvari, te plakanje kojim se privlači pažnja majke. Procjena odgajatelja daje aritmetičku sredinu $M=2,40$, što opet ukazuje na odgovore 2 i 3, a u okviru teorije privrženosti ovaj i prethodni obrazac odgovaraju

opisu “*ambivalentne, anksiozno-opiruće privrženosti.*” Dijete koje je ambivalentno privrženo pokazuje uznemirenost u novoj okolini, teško uspostavlja kontakte s odraslima i s drugom djecom, izražava veliku uznemirenost pri odvajanju od roditelja, te često plače. Kad se roditelj vrati po dijete, pokazuje bijes, ponekad agresivno ponašanje prema roditelju, te se teško može smiriti.

Procjene čestica posljednjeg faktora “*Hladna distanca*”, koji u okviru teorije privrženosti odgovara opisu “*nesigurno, anksiozno-izbjegavajućoj privrženosti*”, pokazuju aritmetičku sredinu od $M=2,18$. Nesigurno privrženo dijete u novoj okolini djeluje samostalno, istražuje okolinu, prilikom odvajanja od majke ne pokazuje uznemirenost, ako plače, brzo se umiri, a kad se majka vrati po dijete ignorira ju i ne ostvaruje kontakt. Promatrajući rezultate može se zapaziti da ni najniži (2,18) ni najviši rezultati (4,05) nisu krajnji, (“*potpuno neuočljivo*”, “*potpuno tipično*”), što se može protumačiti procjenjivanjem u periodu prilagodbe kada dječje ponašanje uglavnom odstupa od uobičajenog (pojavljivanje nesigurnosti, straha od nepoznatog, neželjeno odvajanje od roditelja, anksioznost, različiti fiziološki poremećaji...).

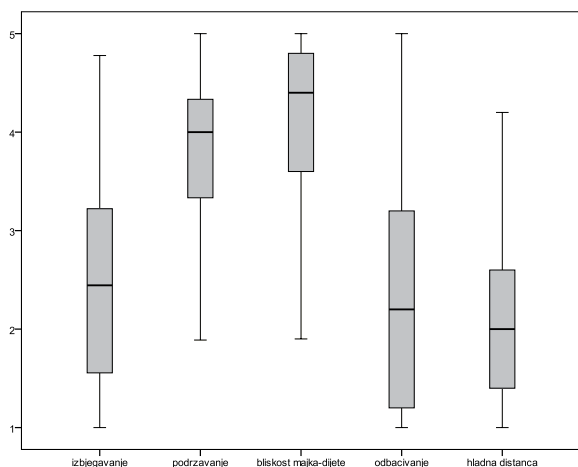
Poznato je da period prilagodbe može biti lagan, srednji i težak (Došen-Dobud, 2004). Djeca koja imaju dobro razvijenu emocionalnu vezu s roditeljima i razvijenu sigurnu privrženost imaju lagan period prilagodbe koji traje od 10 do 15 dana. Ako su negativne reakcije djeteta na novu okolinu i nove osobe produljene do 30 dana, a onda se stabiliziraju, može se govoriti o *srednje teškoj prilagodbi*. O *teškoj prilagodbi* se govori kada prođe i šest mjeseci, a dijete još uvijek ne iskazuje slobodno i spontano svoje misli, želje i potrebe.

Promatrajući Tablicu 2 i uspoređujući korelacije, vidljivo je da su utvrđene značajne korelacije između srodnih obrazaca ponašanje djece, te su i smjerovi tih korelacija u skladu s teorijskim

Tablica 2. Osnovne deskriptivne karakteristike, pouzdanost i interkorelacije među podljestvicama

	M	SD	RASPON	2	3	4	5
1. Izbjegavanje	2,50	,966	1,00-4,78	-,172**	-,044	,487**	,362**
2. Podržavanje	3,79	,739	1,44-5,00	1	,582**	-,119	-,257**
3. Bliskost majka-dijete	4,05	,898	1,00-5,00		1	-,102	-,313**
4. Odbacivanje	2,40	1,127	1,00-5,00			1	,481**
5. Hladna distanca	2,18	,835	1,00-4,60				1

* $p<0,05$; ** $p<0,01$

Slika 1. Grafički prikaz srednjih vrijednosti i raspršenja pet dimenzija privrženosti kod opažane djece

okvirom privrženosti. Konkretno, najveća pozitivna korelacija utvrđena je između dva pozitivna obrasca: podržavanja i održavanja bliskosti između majke i djeteta Ovi isti obrasci značajno negativno koreliraju s dva negativna obrasca: izbjegavanjem i hladnom distancom. Također, sva tri negativna obrasca, umjereno i pozitivno koreliraju međusobno, što je također očekivan rezultat. Zanimljivo je da je negativan obrazac *Hladna distanca*, pokazao najstabilniji odnos, tj. značajne korelacije sa svim ostalim obrascima, bez obzira na smjer korelacije.

Kvaliteta privrženosti djece rane predškolske dobi u fazi prilagodbe na jaslice u odnosu na karakteristike vrtićkih skupina i odgajatelja: korelacijske analize

Promatrajući vrijednosti korelacija u Tablici 3, koje ukazuju na odnos između dimenzija privrže-

nosti i karakteristike skupina i odgajatelja, vidljivo je da su neke procjene obrazaca privrženosti pokazale značajne korelacije s karakteristikama jasličke skupine i odgajatelja.

Iz navedenih je podataka vidljivo da su na podljestvicama *“Izbjegavanje”*, *“Odbacivanje”* i *“Hladna distanca”* koje označavaju negativna ponašanja, a u okviru teorije privrženosti odgovarale bi nesigurno izbjegavajućoj i nesigurno opirućoj privrženosti, stariji odgajatelji i odgajatelji s više radnog staža, davali značajno veće procjene nego mlađi odgajatelji i odgajatelji koji imaju manje radnog iskustva. Razlozi tome, o kojima se samo može nagađati, mogu ići u dva smjera.

Prvo, moguće je da odgajatelji zbog većeg radnog iskustva lakše uočavaju negativnu interakciju djece i roditelja, koje su se prilikom popunjavanja ljestvice uspjeli prisjetiti, prepoznati i procijeniti. Drugo, moguće je da su tijekom većeg radnog iskustva i dobi presenzibilizirani na negativna ponašanja djece tijekom prilagodbe, pa im uslijed toga daju veću prednost pri uočavanju nego pozitivnim obrascima. U svakom slučaju, kao i u većini dosadašnjih istraživanja (Goldsmith, Reiser-Danner i Briggs, 1991; Tatalović Vorkapić i Lučev, 2014), činjenica je da postoji, kao što je u ovom istraživanju i dokazano, značajan efekt pristranosti procjenjivača u procjenjivanju ponašanja djece, što je na određeni način utjecalo na same procjene. Stoga se nameće nekoliko pitanja. Kakve bi procjene bile da je ova pristranost svedena na minimum? Koji su razlozi ove pristranosti? Kako ju otkloniti ili kontrolirati? U svakom slučaju, moguće je da se jedan od odgovora nalazi upravo u preduvjetima koji su osigurani u uzorku odgajatelja prije procjenjivanja u originalnom istraživanju.

Tablica 3. Korelacijska matrica između utvrđenih 5 dimenzija privrženosti i varijabli karakteristika vrtića i odgajatelja

	Vrsta skupine	Dob odgajatelja	Radni staž	Radni staž u jaslicama	Pomoć u prilagodbi
<i>Izbjegavanje</i>	-,005	,166**	,178**	,049	,079
<i>Podržavanje</i>	-,031	,011	,099	,028	,071
<i>Bliskost majka-dijete</i>	,028	-,074	-,041	-,141*	-,039
<i>Odbacivanje</i>	-,016	,168**	,198**	,090	,023
<i>Hladna distanca</i>	-,313**	,228**	,215**	,097	,044

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Legenda:

Vrsta skupine (1=dobno homogena skupina; 2=dobno mješovita skupina)

Pomoć u prilagodbi (1=malo; 2=srednje; 3=mnogo)

vanju (Mihić, 2010). Temeljem provedene edukacije s odgajateljima, njihova su znanja o razvoju privrženosti, definicije temeljnih termina, te vještina procjenjivanja bile izjednačene. U svakom slučaju radi se o jednoj značajnoj smjernici za buduća istraživanja.

Slična je situacija s negativnom korelacijom između varijabli *“Bliskost majka-dijete”* i *“Radnim iskustvom u jaslicama”*. Odgajatelji s više radnog iskustva u jaslicama su davali niže procjene na česticama ovog faktora koji u teoriji privrženosti označava sigurnu privrženost, a to je bliskost između majke i djeteta. Razlika u procjenjivanju mlađih i starijih odgajatelja i odgajatelja s više ili manje radnog iskustva otkriva zavisnost ove ljestvice o faktorima koji su vezani uz karakteristike odgajatelja. S obzirom da je iznimno važno osigurati valjane i objektivne mjerne instrumente u razvoju privrženosti djece jasličke dobi, u budućim bi se istraživanjima trebalo usmjeriti na postizanje što veće razine neovisnosti ljestvice od subjektivnosti procjenjivača.

Negativna korelacija između varijabli *“Hladne distance”* i *“Vrste grupe”* pokazuje da odgajateljska procjena ovih ponašanja iz domene *“nesigurno izbjegavajuće privrženosti”*, bila viša kod skupine djece koja je dobno homogena, odnosno manja u dobno mješovitim skupinama. Premda se može raditi o rezultatu koji ima uzrok u nekim drugim varijablama koje se nisu kontrolirale u ovom istraživanju, ovaj rezultat nameće pitanje varijable skupine, odnosno pitanje efekta skupine na vrstu procijenjene privrženosti, a time i tijeku prilagodbe na jaslice.

U svakom slučaju, u procjenjivanju privrženosti, odgajatelji kao procjenjivači bi trebali biti jednako objektivni i izjednačeni prema svim relevantnim varijablama, kako bi se vrsta privrže-

sti mogla što točnije utvrditi. S obzirom na ove nalaze, utvrđeno je da se radi o ljestvici koja je zavisna od navedenih varijabli, što treba imati na umu kod budućih istraživanja. Provođenje edukacije i radionica kod procjene privrženosti je jedna od metoda koju je koristila Mihić (2010), a kojom bi se u budućnosti izbjegli značajniji efekti osobina odgajatelja u ovakvim procjenama.

Kvaliteta privrženosti djece rane predškolske dobi u fazi prilagodbe na jaslice u odnosu na neke socio-demografske karakteristike djeteta i njegove obitelji: korelacijske analize

Ako se analiziraju rezultati prikazani u Tablici 4, vidljivo je da većina rezultata na obrascima privrženosti, posebice obrasci *“Podržavanja”* i *“Odbacivanja”* nisu pokazali značajne povezanosti sa socio-demografskim varijablama djece i njihovih obitelji. Utvrđena je značajna korelacija dimenzije *“Izbjegavanje”* s dobi oca, spolom djeteta, te s bračnim statusom roditelja. Izbjegavanje je tako značajno više procijenjeno kod djece starijih očeva i kod dječaka. S druge strane, mlađa dob majke doista može pokazati značajne negativne efekte na razvoj privrženosti djeteta s obzirom na neiskustvo mlade majke i neadekvatne odgovore na potrebe djeteta. No, ovu se pretpostavku objektivno i valjano može provjeriti jedino u nekom od budućih istraživanja uz kontrolu procijenjenog odgojnog stila očeva, te na značajno većem uzorku majki.

S obzirom na značajnu negativnu korelaciju između dimenzija *“Izbjegavanja”* i *“Hladne distance”* sa spolom djeteta, dječaci su bili značajno više procijenjeni nego djevojčice. Dakle, odgajatelji su značajno više procijenili ponašanja izbje-

Tablica 4. Korelacijska matrica između utvrđenih 5 dimenzija privrženosti i varijabli socio-demografskih karakteristika djeteta i njegove obitelji

	Dob oca	Dob majke	Spol djeteta	Dob djeteta	Status roditelja
<i>Izbjegavanje</i>	,218*	,104	-,139*	-,047	,204**
<i>Podržavanje</i>	,005	,013	,076	-,073	-,073
<i>Bliskost majka-dijete</i>	,047	,075	,000	-,186**	-,022
<i>Odbacivanje</i>	,153	,069	-,080	,008	,057
<i>Hladna distanca</i>	-,084	-,204*	-,154*	-,034	,088

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Legenda:

Spol djeteta (1=dječaci; 2=djevojčice)

Status roditelja (1=oženjen/udana; 2=neoženjen/neudana; 3=razveden/a; 4=udovac/ica)

gavanja i hladne distance kod dječaka nego kod djevojčica, ponašanja koja u okviru teorije privrženosti odgovaraju nesigurno opirućoj i nesigurno izbjegavajućoj privrženosti. Objašnjenja mogu biti različita. Moguće je da su dječaci doista više vezani uz majke, nesamostalniji i teže im je nego djevojčicama prihvatiti odvajanje od majke. No, moguće je da se uslijed pristranosti pri procjenjivanju javljaju ove spolne razlike. Nameće se pitanje o tome kakve bi procjene bile da su u istraživanju sudjelovali odgajatelji muškog spola?

Promatrajući odnos dimenzije bračnog statusa roditelja i obrasca "Izbjegavanja" kod djece (Tablica 4), vidljivo je da su odgajatelji najniže procijenili djecu čiji su roditelji u braku, nešto više kod neudanih majki i kod udovica, a najviše su procijenili ovaj obrazac kod djece rastavljenih roditelja. No, s obzirom na vrlo mali broj ispitanika u odnosu na kategoriju bračni status roditelja, nije moguće generalizirati rezultate. S druge strane, ovi nalazi mogu poslužiti kao idejna smjernica za buduća istraživanja.

Važan faktor, koji zasigurno utječe na kvalitetu privrženosti jest ponašanje majke i njezin odnos prema djetetu. Smatra se da su majčina osjetljivost na dijete i njezino prilagođavanje djetetovim potrebama i ponašanju najvažniji konstrukt sigurne privrženosti (Vasta i sur., 2005). Što je kvaliteta privrženosti sigurnija, to je i njezin cjelokupni odnos i djelovanje majke prema vlastitom djetetu kvalitetnije. Prenoseći ta saznanja u praksu, može se reći da iskusan odgajatelj nakon uvodnog intervjua i nekoliko razgovora zasigurno može procijeniti kakva je roditeljska osjetljivost na dijete, a time i kvaliteta dječje privrženosti roditelju. Ne smije se izostaviti još jedna važna karakteristika, a to je temperament djeteta (Zentner i Bates, 2008). Dijete "lakšeg" temperamenta lakše će i bolje prihvatiti odvajanje od roditelja, kao i novu sredinu i osobe oko sebe. Poželjno je spomenuti i kulturološke razlike zbog kojih dolazi do drugačijih odgojnih postupaka, pa posljedično dolazi i do drugačije kvalitete privrženosti.

ZAKLJUČAK

S obzirom na osnovni cilj ovog istraživanja koji se odnosio na adaptaciju i validaciju Ljestvice za

procjenu kvalitete privrženosti djece rane dobi, te analizu izmjerene kvalitete, moguće je zaključiti da je originalna ljestvica (Mihić, 2010) adekvatno jezično adaptirana i validirana na našem jezičnom području. Tome u prilog ide valjana faktorska struktura koja je potkrijepljena relevantnim teorijskim modelom o privrženosti, kao i zadovoljavajuće metrijske karakteristike ljestvice. Utvrđeno je pet faktora privrženosti koji ukupno objašnjavaju 58% varijance. Dva faktora koja ulaze u domenu sigurne privrženosti nazvana su *Podržavanje* i *Bliskost majka-dijete*. Preostala tri ulaze u domenu nesigurne privrženosti i to: u domenu anksiozno-opirućeg obrasca faktori *Izbjegavanja* i *Odbacivanja*, a u domenu anksiozno-izbjegavajućeg obrasca faktor *Hladna distanca*. Što se tiče deskriptivnih i korelacijskih analiza, odgajatelji su najviše procjene dali sigurnim obrascima privrženosti: bliskosti i podržavanju. Manje prosječne procjene utvrđene su za preostala tri obrasca nesigurne privrženosti, što je i bilo za očekivati.

Istražujući utvrđene dimenzije privrženosti djece u odnosu na neke karakteristike jaslčkih skupina i odgajatelja, rezultati su pokazali da je varijabla vrste jaslčke skupine bitna u procjenjivanju ponašanja djece tijekom prilagodbe na jaslice. Utvrđena je značajno veća hladna distanca u dobno homogenim skupinama, za razliku od dobno mješovitih, što ne treba zanemariti, te može poslužiti kao smjernica za neko od budućih istraživanja. Dobno mješovite skupine su skupine u kojima su omogućene interakcije mlađe i starije djece. Mlađi uče od starije djece, a starija djeca pomažu mlađoj u svakodnevnim aktivnostima. Materijali, sredstva i poticaji koji se nude su raznovrsni i pogodni za djecu različitog uzrasta. U dobno homogenim jaslčkim skupinama sva su djece približno iste starosne dobi i njihove empatičke reakcije su na istoj razvojnoj razini, tzv. emocionalne zaraze. Nerijetko se događa da djeca koja bi inače pokazivala bržu prilagodbu zbog snažnog utjecaja teške prilagodbe pojedine djece "nazaduju", tj. preuzimaju njihove negativne obrasce ponašanja i pokazuju regresiju u ponašanju. Tako da je doista vrlo značajno imati na umu kontekst jaslica, tj. vrstu skupine tijekom prilagodbe, a sustavna buduća istraživanja mogu dati pouzdanije odgovore u vezi pravog efekta ove varijable na razvoj i kvalitetu privrženosti.

Promatrajući značajne odnose utvrđenih dimenzija privrženosti s dobi i radnim iskustvom odgajatelja, moglo bi se reći da je iskusnijim odgajateljima vjerojatno jednostavnije prići uplakanom djetetu i smiriti ga ili umiriti mlade roditelje, nego dobnom mladim ili manje iskusnim odgajateljima, kao što i mlade odgajateljice možda imaju više energije ili motivacije u radu s djecom različitih tipova privrženosti. No, ono što potvrđuje i teorija i praksa, je tvrdnja da odgajatelj koji dobro vlada svim potrebnim kompetencijama sigurno zna prepoznati i uvažiti potrebe i interese koje dijete svojim ponašanjem iskazuje. Dobro promišljenom strategijom vlastitog profesionalnog razvoja, svaki odgajatelj utječe na kvalitetu svog rada, a time i na odgoj i učenje djece, kao i na kvalitetne interakcije s drugim odgajateljima, stručnim timom i ostalim zaposlenicima u predškolskoj ustanovi.

S druge strane, potrebno je navesti i neka ograničenja ovog istraživanja, koja se odnose na prigodan uzorak, vrlo veliki raspon procijenjene djece po odgajatelju, kao i to što neke karakteristike odgajatelja nisu kontrolirane. Naime, negativne obrasce privrženosti su više procjenjivale starije odgajateljice i one s više radnog iskustva. Te su iste odgajateljice niže procjenjivale pozitivne obrasce privrženosti. Razlozi mogu biti različiti: možda starije odgajateljice doista bolje uočavaju određena negativna dječja ponašanja od kolegica mlađe dobi ili su možda osjetljivije na period prilagodbe radi profesionalnog stresa nego mlađe kolegice. Što je istina, ne može se tvrditi na temelju ovog istraživanja, no jednaka edukacija za procjenu obrazaca privrženosti kod odgajatelja prije same procjene bi izjednačila eventualne efekte osobne karte odgajatelja. Osim toga, u budućim bi istraživanjima bilo korisno koristiti veći i slučajan uzorak, s izjednačenim navedenim relevantnim karakteristikama, kako odgajatelja, tako i djece, tj. obitelji.

Istražujući odnos dimenzije privrženosti i pojedinih socio-demografskih karakteristika djeteta i njegove obitelji, utvrđeno je da dob i očeva i majki pokazuju značajne korelacije. Jednako tako, utvrđene su razlike u procjenjivanju s obzirom na spol djece, na način da su dječaci značajno više procjenjivani u domeni nesigurne privrženosti nego djevojčice.

Period prilagodbe djece na jaslice vrlo je osjetljiv za djecu i roditelje, stoga mu odgajatelji trebaju pristupiti integrirano, između ostalog, koristeći i različite mjerne instrumente kojima bi pomogli djeci da se brže prilagode i uključe. Jedan je od takvih mjernih instrumenata jest i ova ljestvica, pomoću koje se može potaknuti odgajatelje na promišljanje i planiranje tijeka rada s djecom različitih vrsta privrženosti. Nužno je odgajatelje sustavno educirati i profesionalno usavršavati u području razvoja privrženosti kako bi bolje razumjeli ponašanje djece i njihovih roditelja, te lakše prepoznali karakteristike određenih obrazaca. Također, jednaka edukacija za procjenu obrazaca privrženosti kod odgajatelja prije same procjene bi izjednačila eventualne efekte osobne karte odgajatelja. Bitna je zadaća odgajatelja i vrtića oblikovati što je moguće kvalitetnije cjelokupno okruženje za optimalan psihološki razvoj djece na osnovu promatranja dječjih potreba, interesa i želja. Pritom je značajno imati na umu interpersonalni, organizacijski, prostorno-materijalni aspekt odgojno-obrazovne ustanove, kako bi dijete imalo iskustvo vrtića kao prostora s ugodnom i podržavajućom atmosferom uz mnoštvo poticaja za igru, aktivnosti i istraživanje. Kvaliteta ostvarenja navedenog i od strane roditelja i ustanove za rani i predškolski odgoj i obrazovanje bitno mogu doprinijeti lakšoj prilagodbi djeteta na boravak i življenje u vrtiću.

LITERATURA

- AIHW – Australian Institute of Health and Welfare. (2012): Social and Emotional Wellbeing: Development of a Children's Headline Indicator. Cat. no. PHE 158. Canberra: AIHW.
- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., Stayton, D. J. (1971): Individual differences in strange situation behaviour of one-year-olds. In: H.R. Schaffer (Ed.) The origins of human social relations (pp. 17-57). London: Academic Press.
- Belsky, Y. (2009): Early Day Care and Infant-Mother Attachment Security. Encyclopedia on Early Childhood Development. http://www.child-encyclopedia.com/Pages/PDF/BelskyANGxp-Child_care2.pdf
- Ben-Arieh, A. (2008): The Child Indicators Movement: Past, Present, and Future. Child Indicators Research, 1, 3-16.
- Berk, L. (2008): Psihologija cjeloživotnog razvoja. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bowlby, J. (1988): A secure base: clinical application of attachment theory. London: Routledge.
- Datler, W., Erekly-Stevens, K., Hover-Reisner, N., Malmberg, L-E. (2012): Toddlers' transition to out-of-home day care: Settling into a new care environment. Infant Behavior and Development. <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0163638312000379>
- Deci, E. L., Ryan, R. M. (2000): The 'what' and 'why' of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behaviour. Psychological Inquiry, 11, 227-268.
- Došen-Dobud, A. (2004): S djecom u jaslicama Zagreb: Alinea.
- Goldsmith, H. H., Reiser-Danner, L. A., Briggs, S. (1991): Evaluating convergent and discriminant validity of the temperament questionnaires for preschoolers, toddlers, and infants. Developmental Psychology, 27, 566-579.
- Keyes, C. (2005): Mental illness and/or mental health? Investigating axioms of the complete state model of health. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 73(3), 539-548.
- Leavers, F. (2003): Making care and education more effective through wellbeing and involvement. U: F. Leavers & L. Heylen (Eds.): Involvement of children and teacher style (13-24). Leuven: Leuven University Press.
- Masten, A. S., Reed, M.-G. (2002): Resilience in development. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), Handbook of positive psychology (pp. 74-88). London: Oxford University Press.
- Mayr, T., Ulich, M. (2009): Social-emotional well-being and resilience of children in early childhood settings- PERIK: an empirically based observation scale for practitioners. Early Years: An International Journal of Research and Development, 29(1), 45-57.
- Mihić, I., Divljan, S., Stojić, O. (2010): Procena kvaliteta sigurne baze u odnosu sa majkom na jaslenom uzrastu: primer ljestvice. Primenjena psihologija, 3(4), 347-355. <http://www.primenjena.psihologija.edu.rs/clanci/20104337.pdf>
- Mihić, I., Divljan, S., Stojić, O., Avramov, N. (2011): Vrtić kao baza emocionalne sigurnosti – jačanje kapaciteta za socioemocionalni razvoj deteta. Zemun: Publik praktikum.
- NOK – Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (2014). Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, Republika Hrvatska. <http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=18247>.
- Ryan, R. M., Deci, E. L. (2001): On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. U: S. Fiske (ur.), Annual review of psychology (Vol. 52, str. 141-166). Palo Alto, CA: Annual Reviews, Inc.
- Stojić, O., Divljan, S., Avramov, N. (2010): Adaptacija djece jaslenog uzrasta u kontekstu teorije afektivne vezanosti: iskustva predškolskih ustanova Srema. Primenjena psihologija, 3(4), 357-376.
- Tadić, M. (2010): Pregled nekih istraživanja u kontekstu subjektivne dobrobiti. Društvena istraživanja, 1-2(105-106), 117-136.

- Tatalović Vorkapić, S., Vujičić, L. (2013): Do we need Positive Psychology in Croatian kindergartens? The implementation possibilities evaluated by preschool teachers. *Early Years: An International Journal of Research and Development*, 33(1), 33-44.
- Tatalović Vorkapić, S., Vlah, N., Vujičić, L. (2012): Osnaživanje uloge budućih odgajatelja u očuvanju mentalnog zdravlja predškolske djece: promjene studijskog programa. [Empowerment of the future preschool teachers' role in preserving the mental health of preschool children: Current changes in the study program. In Croatian]. *Život i škola*, 28(2), 130-144.
- Tatalović Vorkapić, S., Vujičić, L., Čepić, R. (2014): Chapter 2: Pre-school Teacher Identity. In: P. Breen (Ed.), *Cases on Teacher Identity, Diversity, and Cognition in Higher Education* (p. 22-60), A volume in the *Advances in Higher Education and professional Development (AHEPD) Book Series*, IGI Global, doi: 10.4018/978-1-4666-5990-2. <http://www.igi-global.com/book/cases-teacher-identity-diversity-cognition/97320>
- Tatalović Vorkapić, S., Lučev, I. (2014): Psychometric Properties of the Croatian Version of Pavlov's Temperament Survey for Preschool Children. *International Journal of Psychology and Behavioral Sciences*, 4(6), 193-200. DOI: 10.5923/j.ijpbs.20140406.02
- Zentner, M., Bates, J.E. (2008): Child temperament: An integrative review of concepts, research programs, and measures. *European Journal of Developmental Sciences*, 2(1/2), 7-37.

VALIDATION OF THE ATTACHMENT ASSESSMENT SCALE FOR TODDLERS DURING THEIR ADAPTATION TIME IN NURSERY

Abstract: *The period of adjustment of children in preschool institutions, especially nursery schools, is a difficult and stressful time for most children. How long it will take and what kind of adjustment reactions the child will show depends on the emotional bonds that the child has previously developed. Considering the great lack of adequate measurement in this research field, the main aim of this study was to adapt and validate the Attachment Assessment Scale for toddlers, and to examine the quality of their attachment in the early phase of adaptation to the nursery.*

The study was conducted on a sample of 271 child in preschool institutions in Rijeka, Opatija, Lovran, Krk, and Baška. Educators observed the behaviour of children in the first fourteen days of their attendance in the nursery school. A questionnaire was given that was adapted and validated, on the basis of previous research, toddlers' patterns of attachment (Mihic, 2010). Five of seven previously determined factors from the original questionnaire (Mihic, 2010) were found in this study. This finding confirmed the possibility of upgrading the questionnaire, in order to expand the possibility of better assessing and diagnosing the possible positive and negative aspects of developing the quality of toddlers' attachment and the determination to develop safe, ambivalent, uncertain, or disorganizing forms of attachment. The behavioural patterns called: Avoidance, Support, Mother-child closeness, Rejection and Cold distance, have explained 57.945% of the total variance and showed satisfactory reliability levels in the range from 0.740 to 0.892. The results for attachment quality showed that the majority of children in this study were certainly attached to their primary parental figure and went through a normal course of adjustment to nursery school. In addition to the analysis of relations with different personal and situational variables, the findings are discussed in terms of the importance of attachment theory for quality work in the nursery school.

Key words: *toddlers, preschool teachers, adaptation to nursery school, attachment, assessment scale, validation*